

Oudvaders. De een veert op bij het woord, de ander draait zich zuchtend om. Wat moet ik met oude preken, in ouderwetse taal, ons nagelaten door streng kijkende mannen?

In de **serie Oud goud** doen redacteuren een poging om bekende en minder bekende oudvaders af te stoffen, en in een nieuw, verhalend jasje te presenteren. Want vanonder dat stof kan zomaar iets tevoorschijn komen wat glanst als goud.

Hoe leefden deze mannen, net als wij mensen van vlees en bloed? Wat gaven zij hun hoorders mee rondom de heilsfeiten? Wat kunnen we daar anno 2025 nog aan hebben?

SERIE OUD GOUD

Deel 7: wederkomst

„Maar als iemand op zee in gevaar is geweest en door de stormen en de golven bijna gezonken en vergaan is en ten slotte eindelijk behouden in een haven aankomt, dan is zijn blijdschap dubbel zo groot” (*Alexander Comrie in "Elf leerredenen", deel 1, pagina 49*).

► rd.nl/oudgoud

beeld Getty Images

Het leven is een vreemde reis, ons hart een donker ding

Christine Stam-van Gent en Sytse van der Veen

Wij mensen reizen naar de eeuwigheid. We zijn als scheepjes op een woeste, ontembare zee. Hoe zullen we veilig de haven bereiken? De oudvader Alexander Comrie (1706-1774), die een stormnacht op zee overleefde, wist het. Met de wind van de Geest in de zeilen, in de volle zekerheid van het geloof.

Op een grijze maandagmorgen rijden we naar Woubrugge, een ietwat slaperig Zuid-Hollands dorpje met veel water eromheen. Hier is Alexander Comrie in 1735 zijn loopbaan als predikant begonnen, om er 38 jaar lang te blijven. In afwachting van Ed Molenaar en Eb van de Vechte van de protestantse gemeente Does en Wetering, die ons de kerk zullen laten zien, eten we een tosti bij Bakker van Maanen aan de... Comriekade. Het fraaie koepelkerkje uit 1652 ligt verderop aan diezelfde kade, waarlangs de Woudwetering stroomt.

Dit voorjaar werd hier nog een megajacht doorheen geperst: Project 824, het 100 meter lange speeltje van voormalig Starbucks-directeur Howard Schultz, dat van Kaageiland naar de Rotterdamse haven gesleept moest worden. Vooral bij Woubrugge is het een bevalling geweest. Volgens ooggetuigen stak van heel het dorp alleen de kerk boven het immense schip uit.

Alexander Comrie had er vast allerlei metaforen in gezien. Een schip dat ternauwernood de haven bereikt, of strandt onderweg, daar sprak

hij in zijn preken weleens over. Hij had dan ook de nodige ervaring met reizen per schip.

Over water is hij naar Nederland gekomen. Als Scoto-Brittannus, zoals nog op oude titelpagina's van zijn boeken staat, een Schotse Brit. Alexanders voorgeslacht komt uit Comrie, een Schots plaatsje dat nog altijd bestaat, evenals het Comrie-huis, dat eigendom was van zijn ouders, Patrick en Rachell Comrie. Rachell is een kleindochter van de Schotse predikant Andrew Gray, en Alexander dus zijn achterkleinzoon.

Geldzorgen

Eerst gaat Alexander in Perth naar de Grammar School (een soort gymnasium), daarna studeert hij voor predikant. Die studie moet hij afbreken omdat zijn eerst zo welgestelde vader geldzorgen krijgt.

Alexander komt in de handel terecht. En als gevolg daarvan in Nederland, per schip dus. Hij woont en werkt in Rotterdam, waar een gelovige koopman hem onder zijn hoede neemt. Die heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat Alexander weer kan gaan studeren. Na zijn studies theolo-

De Dorpskerk van Woubrugge aan de Comriekade. beeld Eb van de Vechtez

gie en filosofie in Groningen en Leiden wordt hij dan toch predikant. Later is Comrie in reformatische kring bekend geworden als Nederlandse oudvader. Zijn veelgelezen "Het ABC van het geloof" en "Verhandeling van enige eigenschappen van het zaligmakend geloof" werden recent nog hertaald en herdrukt.

Hoe Alexander, nog geen twintig jaar oud, de reis van Schotland naar Rotterdam heeft ervaren, weten we niet precies. Maar over een andere reis, niet veel later, heeft hij zelf aantekeningen gemaakt. In december 1727 vertrekt hij per schip uit Zwartewaal. Het belandt in een hevige storm. Alexander en zijn medepassagiers overleven het, maar veertig andere schepen rondom hen verongelukkig. Hij zal het niet vergeten.

Alexander Comrie heeft al het een en ander meegemaakt als hij predikant in Woubrugge wordt. Hij voelt zich een vreemdeling in een vreemd land, en noemt zichzelf een „vermoeid, troosteloos en rusteloos voortgedreven mens“. Maar God geeft hem in Woubrugge een lief geschenk: jonkvrouw Johanna de Heyde, die hem „een stille rust“ geeft. Rondkijkend in het lieflijke

kerkje vragen we ons af: waar zat ze op zondag?

Over welke bank spreidde ze haar hoepelrok uit? Keek ze hem bemoedigend aan als hij zijn preken hield, worstelend met dat lastige Nederlands? Lang duurt hun huwelijksgeluk niet. Johanna sterft vlak na de geboorte van hun eerste dochter. Het is voor Alexander een „onuitsprekelijk verdriet“.

Contacten

Wellicht maakte zijn moeite met de taal hem wat verlegen in sociale contacten. In de opdracht aan zijn „zeer geliefde en hooggeachte gemeente van Woubrugge“ die voor in zijn "Verhandelingen van enige eigenschappen van het zaligmakend geloof" staat, verontschuldigt Alexander zich voor de weinige bezoeken die hij aflegt. „Gaan we er zelf niet vaak op uit, we geven echter nu en dan een nuttig boekje uit, dat u dan weer kunt gebruiken.“

Peinzend zit hij in zijn studeerkamer. Met de ene hand steunt hij zijn gepruikte hoofd, de andere houdt een ganzenveer vast. Zo wordt hij in elk geval ter ere van ons bezoek door Eb van de

Vechte op de beamer getoond. Hoe zou Alexander dit gevonden hebben? Zijn beeld levensgroot geprojecteerd op twee schermen aan weerskanten van de kansel? Hij wilde niet eens dat zijn naam op zijn grafsteen gebeiteld werd. Waar dat graf precies ligt (ja, ergens in die grote Goudse Sint-Jan, maar waar?) is een mysterie. Daar gaan we in Gouda nog achter komen.

Maar eerst gaan we met Ed en Eb naar de voormalige brandweerkazerne, tegenover de Dorpskerk. Hier bevindt zich sinds 1951 Museum van Hemessen, vernoemd naar Otto Cornelis van Hemessen, die behalve veldwachter in Woubrugge ook amateurhistoricus was. Het grootste gedeelte van de huidige museumcollectie werd door hem verzameld. En aangezien Alexander Comrie bijna veertig jaar inwoner van Woubrugge was, ontbreekt hij daarin bepaald niet. Vanaf de wand kijkt hij ons aan; een waardige heer op leeftijd, met een witte bef.

Vrijwilliger Hans Bax schenkt koffie in. De Comrie-doos heeft hij maar vast tussen de koekjes op tafel gezet. Kalmpjes haalt hij er boek na boek uit, waaronder zeer oude drukken van Comries boeken, die we nauwelijks durven aanpakken. Ook zijn er vergeelde krantenknipsels, en zelfs een Gezinsgids uit 1962 met een artikel over "Woubrugge, het dorp van Ds. Comrie".

Familiegeschiedenis

Laatst kwam er nog een echte Comrie langs, vertelt Bax. Uit Dokkum. Deze Comrie onderzoekt zijn familiegeschiedenis, en kon teruggaan tot 1750. Volgens de archieven wordt dan een tweeling geboren, twee jongens die van hun moeder de achternaam Comrie krijgen. Ze lijkt ongehuwd te zijn. Hier loopt het spoor dood. Een lijntje naar Alexander Comrie kunnen we niet ontdekken. Die had maar één dochter, die jong en kinderloos gestorven is.

We bewonderen de originele oude bul van "Alexandrum Comrie, Doctorem Philosophim". Alexander was dus filosoof van origine. Dat is te merken aan de manier waarop hij theologische onderwerpen uitdiepte, en daar de strijd over aanging met collega-predikanten. Maar in zijn preken dringt hij erop aan niet in meningsverschillen te blijven hangen. Bijvoorbeeld als het gaat over de volle zekerheid van het geloof, het onderwerp van een in 1743 uitgegeven preek van Comrie over Hebrëeën 10:22. Die zekerheid noemt hij „een twistappel in de kerk”, vanaf het begin van de Reformatie. Dat zorgt voor „nijd, boosheid en bitterheid tussen gereformeerden en gereformeerden”. Maar, stelt Comrie, we moe-

ten niet blijven steken in het discussiëren over de zekerheid van het geloof, we moeten die veel meer beoefenen!

Het grondwoord voor „volle zekerheid van het geloof” kan verschillende betekenissen hebben. Comrie kiest voor deze: „De situatie van een schip dat na veel stormen en andere gevaren doorstaan te hebben eindelijk de gewenste haven ziet en met volle zeilen daarin naar binnen vaart en rust vindt.” Die metafoor van de ziel als een schip werkt hij op een pastorale manier uit.

Die ziel „is te vergelijken met een schip dat op de onstuimige zee in veel gevaren verkeert. (...) Werkelijk, zo gaat het in het bevindelijke leven: de arme ziel is dikwijls iemand die maar voortgedreven wordt, zonder troost, over wie al de golven heen gaan, en tegen wie de rivieren zich verheffen. Dan eens botst hij hiertegen aan en dan weer tegen wat anders! (...) Het wordt de ziel gegeven ten slotte de behouden haven –Jezus– te zien in het aanbod van het zalig Evangelie.”

De enige die een mens daar kan brengen, vervolgt Comrie, is de Heilige Geest. „De Heilige Geest werkt, net als de wind in de zeilen, met een voortdurende, onophoudelijke en onafgebroken activiteit en invloed op alle functies van de ziel, totdat hij werkelijk en wezenlijk binnengaat in de Rotssteen Christus.”

In het vervolg van de preek werkt Comrie het beeld verder uit. „Nu is de ziel in een behouden haven, waar het veilig is en waar de stormwinden niet gehoord worden, en waar men ook niet meer wordt beangstigd door het geweld van de watermassa's. Daar is alleen maar stilte, rust, vrede en blijdschap door de Heilige Geest.”

„De ziel mag door de werkingen van God de Heilige Geest naar de behouden haven gaan en daar binnengaan. Hij mag dat doen met volle zeilen en voordewind, om hier de rust te vinden.”

Comries boodschap is duidelijk: wie gelooft in

„De arme ziel is dikwijls iemand die maar voortgedreven wordt”

Alexander Comrie, oudvader

Inhoud van de Comrie-does in het Museum van Hemessen, Woubrugge. beeld Christine Stam-van Gent

Jezus, en door het geloof rust vindt in Hem, hoeft niet bang te zijn voor de dood, of voor het gericht op de dag van Christus' wederkomst. Die mag voor anker gaan, al is hij of zij nog midden op de levenszee, waar de stormen woeden.

Zeemansgraf

Wij gaan naar Gouda, om Alexanders graf te zoeken in de imposante Sint-Janskerk. Na Woubrugge, waar ook zijn tweede echtgenote overleed, heeft hij de laatste anderhalf jaar van zijn leven in de stad aan de Gouwe gewoond, samen met zijn derde vrouw, Catharina de Reus.

Met "Alexander Comrie, zijn leven en werk" van ds J. Schipper opengeslagen lopen we naar de Noorderzijbeuk, waar hij volgens dit boek begraven zou moeten liggen. In de meest sobere hoek, onder de Goudse glazen, rij 34, nummer 7. Maar het is moeilijk tellen, we komen er niet uit.

De dames achter de balie blijken een graflijst met namen te hebben, waar Comrie niet tussen staat. Na een laatste check... warempel! Daar staat het met potlood geschreven onderaan de lijst: Alexander Comrie, Oude Noord-pand, no 12-5L:ig-. Maar dat helpt ons niet verder. De dames bellen met het archief van de kerk. Wij horen hoe aan de andere kant van de lijn een diepe zucht geslaakt wordt bij het horen van de naam Comrie. De archiefmedewerker werkt echter wel mee. Comries graf is volgens hem bij de laatste reno-

Alexander Comrie overleeft een hevige storm op zee – hij zal dit nooit vergeten

vatie terechtgekomen onder het bankenplan.

Stichting Machpela, die zich bezighoudt met het in stand houden van graven, en gedenktekens van vroegere predikanten en voorgangers, heeft zich jarenlang beijverd voor een gemarkeerde herinnering in de Sint-Janskerk. Dat leidde tot een enorm getouwtrek tussen stichting en kerk. In de notulen van september 2019 schrijft Machpela ten slotte: „Over het graf van A. Comrie in de Goudse St. Jan is nog niets beslist. Zo te zien zit er niet anders op dan de moed maar op te geven.”

En zo heeft Comrie toch een soort zeemansgraf gekregen. Naamloos, niet terug te vinden. Het was een passend grafchrift geweest: Door stormen heen veilig thuisgekomen in de haven.

En de zee was niet meer

De storm stortte zich op het schip zonder dat iemand dat had voorzien, zelfs de zeelieden werden erdoor verrast. De kapitein werd erdoor overvallen, zag Alexander aan zijn verstrakende gezicht. Al probeerde de rijzige man zijn stem rustig te laten klinken, toch rees en daalde die, zoals de golven dat snel krachtiger begonnen te doen.

Het geluid van de wind zwol aan, maar verhinderde de kapitein niet om door te gaan met de godsdienstoefening in de kajuit; hij sprak zijn woorden echter steeds sneller uit, waardoor ze een andere lading leken te krijgen, iets van een bezwering tegen het dreigende gevaar van de machtige zee. De woorden uit de bekende Zeevaart van Van Leeuwaarden leken dan ook voor deze ogenblikken geschreven.

„De zee is een wijd en groot water, daar zijn kruipende dieren zonder getal, kleine met grote beesten. Daar gaan de schepen; daar is de Leviathan, die Gij geformeerd hebt om daarin te spelen.”

Alexander had eerder gevaren, vanuit Schotland naar Holland, maar de krachten die nu vat op het schip begonnen te krijgen, waren nieuw voor hem. De schommelingen namen met de minuut toe, en hij moest zich aan de grote houten tafel in het midden van de kajuit vastgrijpen om zijn evenwicht niet te verliezen. De kapitein leek echter nauwelijks last van de bewegingen te hebben.

„O hoe groot is Uw werk, o Heere! In de diepten der zee aanschouwt de mens zijn nietigheid, en leert hij opzien tot U, die de golven gebiedt en de stormen stilt. Gij zijt het, die de zeeman leidt door de baren, en hem redt uit de nood.”

Alexander werd misselijk. Het stampen van het schip liet de inhoud van zijn maag draaien; zuur welde op in zijn keel. Hij sloot zijn ogen, om te bidden, maar opende ze al na hooguit tien seconden, omdat hij zich licht vloedde worden in zijn hoofd en de kracht

uit zijn benen weg leek te vloeien. Hij staarde naar de kapitein, en ademde krachtig in en uit.

„O Heere, Gij die de zee hebt gemaakt, en haar grenzen hebt gesteld, Gij die de golven gebiedt en de stormen stilt,

Zie neer op Uw dienaar, die zich bevindt op het wijd en groot water.

Laat Uw hand mij geleiden, Uw arm mij beschermen,

Dat ik niet vrees voor de diepte, noch voor de wind,

Maar mijn vertrouwen stel op U, mijn God en mijn Schipper.

Wees mij nabij in de stilte en in de storm,

Opdat ik U loof, zowel in de haven als op zee. Amen.”

Zodra de kapitein dat laatste woord had uitgesproken, rechte hij zijn rug en hij leek een wereld achter zich te laten en een andere te betreden. Hij maakte weidse gebaren en schreeuwde bevelen, tegen zijn bemanning, die onmiddellijk leek te begrijpen wat hij bedoelde.

De bewegingen van het schip werden almaar sterker, en het kostte Alexander veel moeite de kajuit te verlaten. Hij tuimelde bijna van een trapje en werd kort daarna tegen een houten wand geslingerd. Eenmaal op het dek leek hij zich op een angstaanjagende wip te bevinden. Het schip, dat hem tot nu toe behoorlijk groot had geleken, leek nu heel klein; de zee oneindig en woest.

De dag was nacht geworden, de

lucht één eindeloze duistere wolk, waaruit regen neerstortte die hem striemde. Even dacht Alexander aan het begin van alle dingen: woestheid, ledigheid. Hij bad, maar met zijn ogen open.

Om hem heen was de bemanning aan het zwoegen. Hoe de zeelieden hun taken in deze omstandigheden konden uitvoeren was een raadsel. Immense golven troffen het schip en lieten het niet alleen slingeren, maar spoelden af en toe ook over het voordek. Een matroos, voor op de boeg, werd een paar keer tot aan zijn middel in het zeewater gedompeld, om als het schip weer overeind kwam op te veren, en toch ging hij rustig door met het vastsjorren van een dikke kabel.

Alexander bevond zich op een plek die hem relatief veilig leek, verder naar achteren op het dek, waar het water niet kwam. Nog niet. Hij schrok toen iemand een hand op zijn schouder legde, een van de zeelieden. „Gaat het, knaap?”

Zijn vriendelijkheid ontroerde Alexander. Hij wilde iets zeggen over vertrouwen, over Gods bewarende hand, maar kreeg geen woord over zijn lippen. Het zwart om hem heen, het kolkende water, hij kon alleen maar zwijgen.

Het schip dook diep in een wegtrekkende golf, en hij voelde hoe het overhelde naar links, alsof een enorme hand er een ruk aan gaf.

„Zelden zoiets meegemaakt”, schreeuwde de zeeman vlak bij zijn oor. „En ik voer al toen ik nog een kind was.” Alexander kromp ineen. Een psalmregel dwarrelt door zijn hoofd. „Al Uw baren en Uw golven.”

Hier, nu, drong de gedachte zich aan hem op dat de storm waarin ze zich bevonden niet beperkt bleef tot de zee om hem heen, maar dat die heel de aarde vervulde. Dat de hand van God zich uitstreckte over de zondige wereld, om alles te vernietigen en daarna alle dingen nieuw te maken. Kon dat waar zijn? Zouden de sterren op deze dag, die

Dit was niet de nacht van de wederkomst

Alexander Comrie,
Nederlandse oudvader

beeld RD

De fragmenten komen uit "Verhandeling van enige eigenschappen van het zaligmakend geloof" door Alexander Comrie, hoofdstuk 9 (De Banier, Apeldoorn, 2012, hertaling C. Bregman)

Verder is voor dit artikel dankbaar gebruikgemaakt van "Alexander Comrie, zijn leven en werk" door ds. J. Schipper (De Banier, Apeldoorn, 2015), van "Christus ingeplant. Verkenningen in leven en werk van dr. Alexander Comrie (1706-1774) een scholastiek theoloog" van J.H. Madern (Gebr. Koster, Barneveld, 2023) en van "Het ABC van het geloof" door Alexander Comrie (De Banier, Apeldoorn, 2015, hertaling C. Bregman).

Ed Molenaar, Eb van de Vechte en Jan Bax waren bereid ons de Dorpskerk en Museum van Hemessen te laten zien, en deelden royaal hun kennis van de Woubrugse historie en van Alexander Comrie.

tegelijk nacht was, uit de hemel vallen? Zouden de engelen komen en met hun blinkende gestalten het duister in licht veranderen? Alles leek mogelijk.

En dan? Een diepe huiver doortrok Alexander en hij zuchtte naar de hemel. Hoe groot God, hoe klein hij. Hij kende de dood. Had hem ontmoet in Schotland, toen familieleden stierven, toen hij een executie bijwoonde. Maar nu was het anders. Hij geloofde, meende iets te weten van Wie God was. En toch. Toen ik Hem zag, zei Johannes, viel ik als dood aan Zijn voeten.

De zeeman naast hem verstevigde zijn greep. „Ben je bang? Wees gerust, knaap. We gaan het redden. Deze schuit is zeewaardig, en ik geloof dat we het ergste hebben gehad. We zijn beter af dan heel wat anderen.”

Anderen?

De man wees naar de zee, waarop het iets lichter leek te worden, en Alexander ontwaarde hier en daar op en neer bewegende lichtjes. Enkele dichtbij

„Lampen op andere schepen”, legde de zeeman uit. „Gelukkig nog heel wat, maar minder...”

Hij maakte zijn zin niet af, maar zijn toon deed Alexander huiveren.

Nu pas liet de man hem los. „Voel je dat de storm afneemt?”

Alexander voelde het. Het regenwater stortte niet langer omlaag en de golven die het schip troffen waren nog wel hoog, maar zorgden voor minder beweging.

„Ik zei het toch. Deze schuit is zeewaardig. Misschien kunnen we nu anderen helpen. Ik laat je alleen.”

Alexander voelde een leegte toen de zeeman bij hem wegliep. En hij keek hoe de man, en de andere matrozen, hun werk deden. Hoe ze zich eerst over het schip bekommerden en daarna naar het steeds rustiger wordende water om zich heen staarden, waar wrakstukken rondreven. Hoe ze gespannen zochten naar overlevenden. Hoe ze met haken, bevestigd aan lange

stokken, drijvende lichamen naar zich toe probeerden te trekken en daar ook in slaagden.

Dode lichamen, alleen maar doden. Ze werden naast elkaar op het dek gelegd. Alexander staarde naar inwitte gezichten en in het niets starende ogen. Hij bad én hij dankte.

Dit was niet de nacht van de wederkomst. Nog verscheen Christus niet op de wolken van de hemel, maar voor deze mensen, zo vlakbij op het dek, was de eeuwigheid al begonnen. Hoe zou die zijn?

Nooit zal hij deze dag vergeten, besepte Alexander. Storm, duisternis, oordeel, de zee als verschrikking, maar ook Gods sparende hand en daarin glimpen van licht. Even krachtig als onvermijdelijk drongen zich aangrijpende, openbarende woorden aan hem op. Dood, hel, kolkend water, verschrikking. Maar niet voor altijd. Die ene zin, symbolisch voor alles wat zou veranderen: „En de zee was niet meer.”